

Poznámky k pokračujícímu průzkumu domu čp. 2 v Lučici

(Ke vzniku středověkého domu s trojdílným půdorysem)

Jiří SKABRADA

Dům zemědělské usedlosti čp. 2 v Lučici u Chudenic v jihozápadních Cechách, na okrese Klatovy, byl objeven při inventarizaci lidové architektury (kterou provádí ateliér lidové architektury střediska 03 SÚRPMO Praha pro KSSPOP Západočeského kraje v Plzni) na podzim roku 1982. Tehdy byla sejmuta hliněná omazávka z přední, obytné části domu, takže se objevilo roubení z mohutných, většinou nehraněných kuláčů. Starobylost stavby signalizoval zejména otvor v čelní obytné místnosti, umístěný uprostřed nad okny. Už v předběžném datování, které proběhlo i denním tiskem (LD 7. 1. 1983), se předpokládalo pro vznik stavby jako nejpravděpodobnější předbělohorské období od 2. poloviny 16. do přelomu 16. a 17. století. Na jaře 1983 byl dům z iniciativy Odboru kultury ONV Klatovy prohlášen za chráněnou kulturní památku I. kategorie.

Obr. 1. Lučice čp. 2 (okr. Klatovy), celkový pohled na obytnou část domu po sejmutí hliněné omazávky a náhrado narušených prvků roubené konstrukce. Stav 1962.

Předběžné datování mohlo být potvrzeno a upřesněno díky tomu, že vzorky konstrukčního dřeva, vyjmutého při opravě obytné místnosti, bylo možné zařadit do vlastně prvního pokusu o datování skupiny historických dřevěných stavebních konstrukcí dendochronologickou metodou. Rozbor provedl ing. J. Vinš z Výskumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti v Praze-Zbraslavi. Předběžný výsledek byl ohlášen na semináři u příležitosti zahájení výstavy o lidové architektuře v Okresním muzeu v Klatovech v roce 1985 a potvrzen v roce 1986. Podle výsledku rozboru ing. Vinše bylo dřevo káceno roku 1556 a dům byl tudíž bezpochyby stavěn nedlouho potom; je tedy opravdu naší zatím nejstarší známou stojící lidovou stavbou.

Při další etapě inventarizace na Klatovsku v roce 1984 jsme díky upozornění pana Romana Tykala z Měčina narazili na věrohodnou, dokonce v regionálním tisku publikovanou zprávu o dalším objektu předbělohorského stáří, navíc datovaném nápisem (Farní věstník . . . 1933). Bylo jím obytné stavení usedlosti čp. 6 v Měčině, při jehož přestavbě v roce 1933 byl vyjmut trám (zřejmě střední stropní trám pod povalovým stropem) s letopočtem 1611. Trám byl znovu použit v novostavbě, dnes se však už neví přesně ve kterém místě. Na Klatovsku tedy dnes máme nejen nejstarší známou stojící vesnickou budovu, ale i nejstarší dochované datování, byť — doufejme jen dočasně — nepřístupné.

Datování domu v Lučici se zatím týká bezpečně pouze obytné místnosti. Její stratigrafický a konstrukční vztah ke zbývajícím částem domu se při další etapě průzkumu a dokumentace (která proběhla shodou okolností vzápětí po strážnické konferenci na podzim 1986) totiž ukázal mimořádně složitý a zajímavý. Bude proto třeba se pokusit dendochronologicky datovat i tuto část domu a teprve potom se vrátit k definitivnímu zařazení a hodnocení domu jako celku. V tomto příspěvku se proto omezíme na některé poznatky, vyplývající z průzkumu dříve odhalené obytné části domu, a na metodické zamyšlení nad vývojem úvah o vzniku trojdílného středověkého domu.

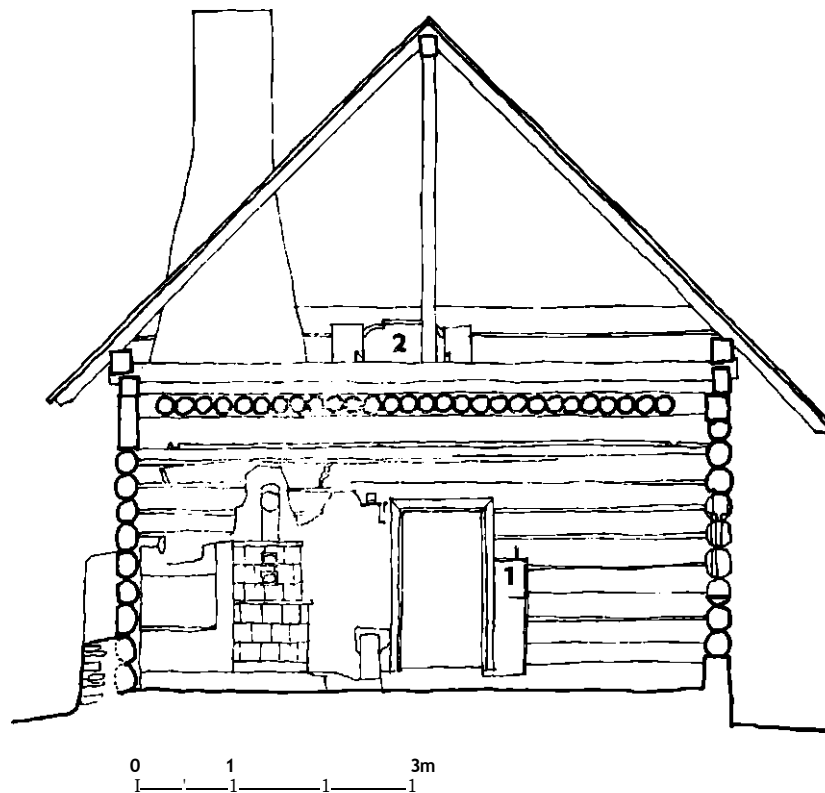
Dům čp. 2 v Lučici je v celém rozsahu svého trojdílného půdorysu roubený (půdorys a podélný řez publikovány v AH 11). Zděná černá kuchyně byla do zadní části středního vstupního dílu vestavěna dodatečně. Zadní, komorová část domu je patrová, s dochovaným sedlovým portálem horní komory. Tato komora se dochovala bez zastropení a s odřezanými horními částmi stěn. Smyslem této úpravy, provedené již dříve v minulosti, byla zřejmě snaha o plynulý průběh upravované střechy.

Horní otvor v čelní stěně obytné místnosti, dochovaný s původní tesařskou zárubní, je větší než v obytné místnosti domu čp. 22 z Zivohoště (okres Benešov) z roku 1617. V posledních letech se při průzkumech středověkých městských domů i hradů rychle množí nálezy horních oken, která se spodními tvoří charakteristické zpravidla trojúhelníkové sestavy. Předpokládáme, že jde o okna větrací, známá do mladší doby z vesnického prostředí hlavně v alpských oblastech, kde se dochovaly archaické způsoby vytápění v tzv. dýmných jizbách (Rauchstube — „dymnica“, Rauchfenster). Pro upřesnění časového a regionálního postupu vývoje od jizby ke světnici se v Cechách zatím teprve sbírají doklady; tato problematika vyžaduje spolupráci více vědních oborů.

Okna lučické jizby se nedochovala v původní velikosti, jejich původní rozměry a hlavně výškové usazení však bylo možné zjistit podle stop ozubů stěnových trámů, zasunutých kdysi do drážek původních tesařských zárubní oken. Touto konfrontací se ukázalo, že tak jako v dalších podrobněji zkoumaných příkladech středověkých roubených jizeb probíhal mezi spodními okny a horním větracím otvorem jen jeden trám, důležitý zřejmě i pro konstrukční

Obr. 2. Lučice čp. 2 (okr. Klatovy), pohled do kouta obvino místnosti s otopným zařízením (odleva pec, vytápěná z mladší černé kuchyně, sporák a vstup ze síně). Nahoře čela stropních povalů, uříznutých v polovině místnosti nad hraněným stropním trámem. Stav 1982.

Obr. 3. Lučice čp. 2 (okr. Klatovy), příčný řez obytnou místností s pohledem ke vstupní síni, vlevo s otopným zařízením. U vstupu ze síně je patrné oslění původního vstupu (1), proříznutého později směrem vzhůru při zvýšení úrovně podlahy. Nahoře vyčnívá část původního portálu horní komory za síní (2). Podle dokumentace atelieru lidové architektury SÚRPMO Praha.

Obr. 4. Stopy po ozubech stěnových trámů, zasunutých kdysi do drážek původních tesařských zámbní oken. Okna byla v mladší období ivětiena do iřky i směrem vzhůru, ale kombinací dochovaných stop bylo možné odvodit jejich původní umístění a rozměry. Stav 1982.

Obr. 5. Rekonstrukce štitového průčelí domu čp. 22 z Živohoště (okr. Benešov), jehož obytnou část tvořila roubená jizba s povalovým stropem, podepřeným jedním hraněným stropním trámem (s datováním 1617). V čelní stěně s jedním horním větracím otvorem. Na vnějšku roubené konstrukce byla hliněná omazávka. Reprodukce dokumentace arch. B. Fialové, archiv SÚPPOP Praha.

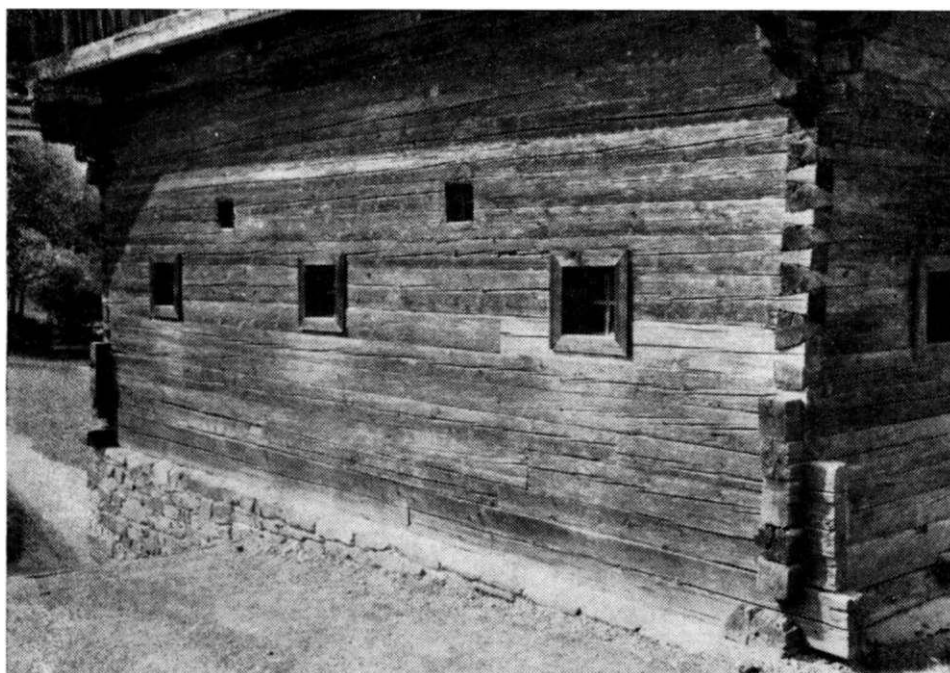
soudržnost stěny. V této výškové úrovni, cca 150 cm pod stropem, kde byla (j v **LUČÍCÍ**) v bočních stěnách zabudována také bidla k zavěšování předmětů, musíme tedy v prostoru jizby zřejmě předpokládat rozhraní čisté a zakouřené zóny.

O možných variantách původního způsobu vytápění v lučické jizbě jsme se zmínili již dříve (AH 11); úvahy vycházejí ze skutečnosti, že v roubených stěnách nad dochovaným topeništěm ani ve stropu není patrný žádný prostup — nemohl tu tedy například existovat dymník, procházející stropem. Povalový strop, podepřený uprostřed jedním hraněným trámem, byl shora opatřen tepelně a požárně izolační vrstvou hliněné mazaniny.

Variantě spíše dýmného provozu se zdá nepřímo nasvědčovat další zjištěná skutečnost. U vstupu ze síně do jizby i ze dvora do síně se podařilo zachytit boční části původních zárubní vstupních portálů s jejich horním ukončením. Z jejich výšky vyplývá, že původní úroveň podlahy byla níže než dnes a mladší snižování výšky prostoru se dělo zvyšováním úrovně podlah a prořezáváním vstupů směrem vzhůru. Původní výška jizby se dá předpokládat nejméně 3,5, možná až 4 m.

Známe-li zhruba původní výšku prostoru a výškovou úroveň rozhraní čisté a zakouřené zóny, je zajímavé jejich kvantitativní srovnání. Rozhraní bylo téměř v polovině celkové původní výšky prostoru (hranice musela být v ideálním případě nad hlavou stojících lidí), což při ploše cca 40 m² místnosti znamená, že pro zakouřenou zónu se „obětovala“ téměř polovina z oněch asi 150 m³ obestavěného prostoru jizby. Tento podíl je jistě značný, odpovídá však tomu, co je známo o prostorové organizaci zejména obdobných alpských dýmných jizeb, co do velikosti někdy ještě rozlehlejších. Také tyto jizby ne-

Obr. 6. Korutánský skanzen v Maria Saal u Klagenfurtu, Rakousko, interiér jedné z dýmných jizeb. Typické trojúhelníkové sestavy oken s horními větracími otvory.

Obr. 7. Skanzen ve Stubingu u Grazu, Rakousko, čelní stěna dýmné jizby jednoho z alpských domů s pěti otvory.

mají prostupy ve svých vysokých a tepelně izolovaných stropích. Kromě větracích oken tu bývají jen otvory nade dveřmi ze síně, kde bývá i dymník, odvádějící kouř nad strop síně, do krovu nebo až nad střechem.

Značná velikost a tepelně izolační schopnost byly tedy zřejmě důležité vlastnosti horní části dýmných jizeb. Ukazuje to jednak na důsledné využívání tepla, produkovaného otopným zařízením, a také na potřebu co nejklidnějšího chování kouře. Můžeme předpokládat, že nadměrné množství kouře bylo v prostoru spíše jen v počáteční fázi roztápění (Butzbachova zpráva). Systém otvorů ve stěnách spolu s kubaturou kouřové zóny měl bezpochyby přispívat k uklidnění hladiny dýmu na rozhraní obou zón. Ve styku s vyhřátým povrchem dřevěných stěn (dřevo je materiál s relativně velkým tepelným odporem) se kouř zřejmě ochlazoval dosti pomalu, klesal postupně do nižší úrovně, vytlačován shora „čerstvým“ teplejším dýmem, stoupajícím z topeniště, a při dosažení hranice čisté zóny mohl „odtékat“ některým z otvorů, protože byl stále ještě teplejší a lehčí než spodní vzduch čistý.

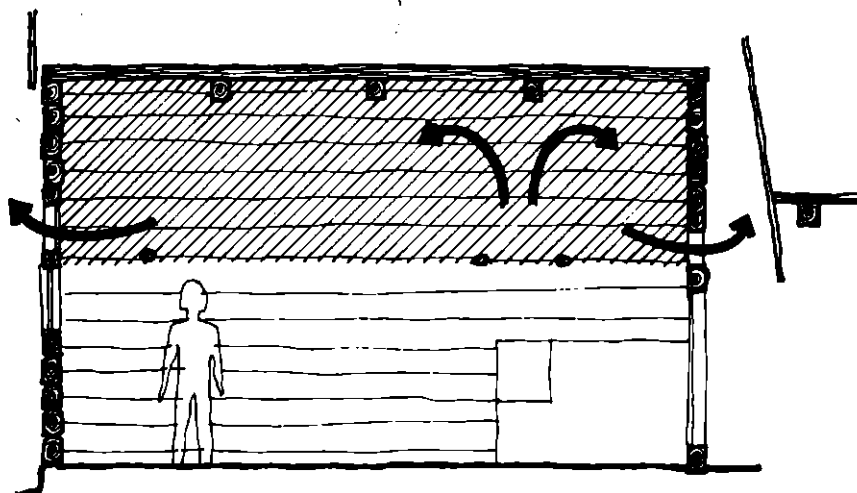
Zákonitosti chování kouře ve vztahu k otvorům ve stěnách se pokoušíme prověřit v experimentálních objektech Archeologického ústavu ČSAV v Březně u Loun. V prvních objektech, stavěných nad kopii odkrytých půdorysů a v konstrukcích, nepřímo v těchto půdorysech doložených, jsou kouřové otvory vesměs až pod vrcholem střechy. Pokud je tu kouře málo, odejde dosti rychle, protože celá stavba vlastně funguje jako komín, rychlá je ovšem i ztráta tepelného účinku. Pokud je dýmu více, je jeho spodní hladina, pokud se vůbec vytvoří, nepříjemně nízká a velmi neklidná. K důslednějšímu prověřování zákonitostí chování kouře ve vztahu k otvorům by mělo dojít v Březně ve třetím experimentálním objektu, který byl v loňském roce připraven už jako materiálově novodobá stavba s možností proměn systému vytápění i odvodu kouře. Podle prvních zkušeností z tohoto nevelkého a izolovaného objektu se však zdá, že značný význam pro chování kouře má právě výše zmíněná velikost prostoru a také vazba na další, rovněž vůči okolnímu prostředí uzavřený prostor.

I bez rozboru zadní dvoupodlažní části domu jsou první poznatky z Lučice další dobrou ilustrací toho, jak závažné jsou představy o provozu domu a jeho stavebním uspořádání i jeho třetí, výškové rozměry, nejen rozměry půdorysné. Přesto se při srovnávací práci pro starší vývojové období vesnického i městského domu uvažovalo zatím spíše ve dvourozměrné dimenzi. Půdorys je ale jenom schematický obraz trojrozměrné, prostorové struktury, kterou je třeba znát co do funkce i prostorové představy o jednotlivých dílech, abychom půdorys pochopili a mohli ho kvalifikovaně srovnávat s půdorysy jinými (Pitterová 1965). Je to nutné dvojnásob právě při úvahách o středověkém období, ve kterém, jak začíná být zřejmé, mohou být právě výškové poměry některých prostorů natolik odlišné od mladších vývojových etap, že jejich zanedbání může vést k nesprávným výsledkům.

Na základě těchto názorů a poznatků z vývoje vesnických i středověkých městských domů proto předkládám k diskusi myšlenky, které se snaží přispět k vysvětlení vzniku středověkého vesnického domu s trojdílným půdorysem z hlediska prostorového utváření (tedy z hlediska nejen půdorysu, ale spíše podélného řezu).

1. Srovnáme-li zejména tepelně izolační předpoklady k obytnému využití u zemnice a obdobného nadzemního příbytku s dýmným provozem, dojdeme zřejmě k následujícímu závěru. Má-li mit jednoprostorový nadzemní trvale (nejen sezónně) obývaný objekt tepelné vlastnosti srovnatelné se zemnicí,

Obr. 8. Skanzen ve Stiibingu u Grazu, Rakousko, sezónní jizba dřevařských dělníků, vytápěná ohništěm. Povalový strop je proveden do profilu vlnovkové klenby s dýmným otvorem ve vrcholu čelní stěny.

Obr. 9. Schéma základních možností odvodu kouře z alpské dymné jizby: horními větracími otvory ve stěnách a dymníkem v síni, který odvádí kouř, unikající otvorem nad vstupními dveřmi.

musí to být stavba poměrně důkladná, tepelně izolovaná z boků i shora, tedy blízka takovému útvaru, kterému si zvykáme říkat jizba.

2. Představíme-li si ale takovou samostatně stojící nadzemní jizbu (tedy vysokou až 4 m, se zastřešením), je zřejmé, že déletrvající existence takového objektu by byla problematická — byl by to útvar krátký a vysoký, se značnými tepelnými obtížemi díky bezprostřednímu kontaktu vstupních dveří s vnějším prostředím, což by mělo za následek i neklid kouře uvnitř prostoru. Samostatně stojící nadzemní dýmná jizba tedy zřejmě nemá předpoklady k trvalému provozu, který by využil její základní přednosti: relativně únosnou koexistenci s dýmem za cenu minimálních tepelných ztrát a tedy i spotřeby topiva.
3. Z druhé úvahy tedy vyplývá, že nadzemní obytná místnost na kvalitativní úrovni jizby musí inklinovat k vícedílnému řešení půdorysu, tedy přinejmenším k napojení prostoru před vstupem do jizby, k existenci vstupní síně. Větrací otvory nad vstupními dveřmi ze síně jsou v jizbách bezpochyby právě proto, že tudy může dým klidně odcházet i v době, kdy neklid vnějšího povětří vylučuje z této funkce otvory ve vnějších stěnách.
4. Představme si takový dvoudílný objekt o jizbě a siní v prostorovém utváření: vstupní síň může být konstruována buď jen jako pultově zastřešený nižší přístavek, který ovšem řeší jen situaci tepelnou, nebo se stěnami vysokými jako jizba, čímž by se zase vytvořil vysoký (téměř studnovitý), obtížně využitelný prostor. Obě tyto eventualy prostoru nad druhým dílem půdorysu jsou tedy sice možné, ale jsou zjevně problematické jakožto útvary s omezeným smyslem a možnostmi využití. Domnívám se proto, že funkce síně u vysoké nadzemní jizby může být naplněna jen v případě, kdy se k ní připojuje ještě další prostor na opačné straně.

Není jistě náhodné, že samostatný dvoudílný obytný útvar se ve střední Evropě vyskytuje výhradně ne jako přechod od útvaru jednodílného k trojdílnému, ale jako trojdílný útvar, redukovaný v ekonomicky nesoběstačné situaci.

5. Přijmeme-li existenci třetího půdorysného dílu, vyvolaného existencí nadzemního obytného jádra domu s jizbou, můžeme uvažovat o nutných vlastnostech této části stavby, vyvolaných danou výškou jizby a tudíž i střechy, u níž je z hlediska stavební logiky tendence k pokud možno plynulému průběhu. Třetí díl domu bude neotopný, tudíž s postačující výškou kolem 2 m — to jest s výškou oproti jizbě zhruba poloviční. Z toho ovšem vyplývá, že je nejvýhodnější sem dát takové prostory dva nad sebou — a jsme u domu s trojdílným půdorysem a patrovým řešením zadní hospodářské části.

Teprve v tom případě dostáváme k jizbě resp. s jizbou objekt, který je ve své funkční i stavební logice zcela soudržný, takřkajíc „vyladěný“ do relativní prostorové dokonalosti pro určitou etapu vývoje, zejména vývoje otopného zařízení. Není proto zřejmě náhodné, že stejná prostorová logika se objevuje i u schémat půdorysné a prostorové skladby středověkých domů městských.

Literatura

Farní věstník duchovních správ nepomuckého vikariátu roč. 4—1933, č. 5, str. 6.
Pitterová A., 1965: Vývoj základních půdorysných typů tradičního domu na území CSSR ve světle archeologických pramenů. ČL 52, 275—295.

Foto č. 2 Petra Cibulová, ostatní fotografie, reprodukce a kresby autor.

Zusammenfassung

Bemerkungen zur fortschreitenden Untersuchung des Hauses K.-Nr. 2 in Lucice

Das Haus des Bauernhofs K.-Nr. 2 in Lucice bei Chudenice, in Südwestböhmen, Kreis Klatovy, wurde bei der Inventarisierung von Denkmälern der Volksarchitektur im Herbst des Jahres 1982 entdeckt. Seine vorläufige Datierung in das 16.–17. Jahrhundert konnte bestätigt und dank der Tatsache präzisiert werden, daß man die bei Hausreparaturen entnommenen Proben des Konstruktionsholzes dem eigentlich ersten Versuch der Datierung einer Gruppe historischer Holzkonstruktionen mit Hilfe der dendrochronologischen Methode beigesellen konnte (Ing. Vinš, Untersuchungsinstitut für Waldwirtschaft und Jagdwesen in Praha—Zbraslav). Das Holz hatte man im Jahr 1556 gefällt und das Haus wurde zweifellos nicht viel später erbaut. Diese Datierung betrifft vorläufig mit Sicherheit nur den Wohnraum, dessen stratigraphische Beziehung zum restlichen Teil des Hauses bei den folgenden Untersuchungen so kompliziert und interessant erschien, daß es notwendig sein wird, auch diesen Hausteil dendrochronologisch zu datieren.

Obr. 10, Iluzivní pohled do ulice starého ruikého míša s roubenými domy, i nichž odchází kouř horními otvory ve slínách. Reprod. T. Gebhard, Alte Bauernhäuser, Manchen 1979.

Das Haus ist im vollen Umfang seines dreiteiligen Grundrisses ein Blockwerkbau, dessen Wohnraum aus abgerundeten, ungekanteten Balken besteht (Grundriß und Längsschnitt in AH 11). Die gemauerte schwarze Küche wurde in den rückwärtigen Teil der mittleren Eintrittspartie nachträglich eingebaut. Der rückwärtige Kammerteil des Hauses ist aufgestockt, mit erhaltenem Sattelportal der oberen Kammer.

Ein Detail, das am meisten zur Annahme des vorausgesetzten außerordentlichen Alters des Wohnraums betrug, war das obere Fenster in der Frontwand, das größer war als im Wohnraum des Hauses K.-Nr. 22 in Zivohost (Kr. Benesov) aus dem Jahre 1617. In den letzten Jahren mehrten sich bei Untersuchungen mittelalterlicher Stadthäuser und Burgen Funde oberer Fenster, die mit den unter ihnen liegenden Fenstern charakteristische, in der Regel dreieckige Zusammenstellungen bilden. Wir setzen voraus, daß es sich um Lüftungsfenster handelt, bekannt aus dem ländlichen Milieu in Gegenden, wo die archaischen Beheizungsarten in sogenannten Rauchstuben erhalten blieben. Zur Präzisierung des chronologischen und regionalen Fortschreitens der Entwicklung vor der Stube zum Zimmer gibt es in Böhmen vorläufig wenige Belege, und der ganze Fragenkomplex wird die Beantwortung durch Zusammenarbeit mehrerer Wissensfelder erfordern.

Bei der folgenden Etappe der Geländeuntersuchungen im Kreis Klatovy im Jahr 1984 wurden wir auf den glaubwürdigen Bericht über ein weiteres spätmittelalterliches, überdies durch eine Inschrift datiertes Objekt aufmerksam gemacht. Es handelte sich um das Wohnhaus des Anwesens K.-Nr. 6 in Meöin, bei dessen Umbau man im Jahr 1933 den Deckenbalken mit der Jahreszahl 1611 herausgenommen hatte. Der Balken wurde im Neubau wieder verwendet, doch weiß man heute nicht genau, an welcher Stelle. In der Gegend Klatovy gibt es nun also nicht nur das älteste stehende dörfliche Haus in Böhmen, sondern auch die älteste erhaltene, sei es auch hoffentlich nur einstweilen unzugängliche Datierung.

Im theoretischen Teil des Beitrags wurde die Problematik der Methode des Vergleichs von Grundrissen damit erwähnt, daß der Grundriß nur ein schematisches Bild der dreidimensionalen Raumstruktur bietet, die man auch hinsichtlich der Funktion und räumlichen Vorstellung von den einzelnen Teilen zu kennen hat, um den Grundriß recht zu verstehen und mit anderen Grundrissen qualifiziert zu vergleichen. Auf dieser Basis steht die neue Hypothese von der Entstehung des mittelalterlichen Hauses mit dreiteiligem Grundriß und Wohnraum auf der Entwicklungslinie der Stube — also einem bis 4 m hohen Raum, der gründlich gebaut, an den Seiten und von oben wärmeisoliert ist.

Sollte ein solches Gebilde dauernd bewohnbar sein, war es bei dem Rauchschiebung keiner selbständigen Existenz fähig (es wäre kurz und hoch gewesen, hätte Schwierigkeiten mit der Wärme und dem Rauch gehabt, infolge des unmittelbaren Kontakts der Eintrittstür mit dem Außenmilieu). Ein Wohnraum vom Typ der Rauchstube inkliniert demnach zumindest zum Anbau eines weiteren Raums vor dem Stubeneintritt. Die Untersuchung der möglichen Varianten einer solchen zweiteiligen Gestaltung führt zur Ansicht, daß die Funktion des Eintrittsteils bei der Stube nur zu erfüllen war, wenn man dieser einen weiteren Raum an der entgegengesetzten Seite zufügte. Dies wäre ein unbeheizbarer Raum, dessen Höhe um 2 m hinreicht, also ungefähr die Hälfte der Stubenhöhe beträgt. Das bedeutet, daß man im Streben nach einem möglichst kontinuierlichen Dachverlauf im dritten Grundrißteil zwei solche Räume übereinander unterbringen konnte. Erst diese Hausstruktur entspricht in ihrer funktionellen und Bauphysik einer Struktur, die der gegebenen Entwicklungsstufe der Beheizungsanordnung Genüge leistet. Es kann deshalb kein Zufall sein, daß man Überreste derartiger Anordnungen nicht nur in Böhmen und bei ländlichen Häusern trifft. Ein analoges Grundriß- und Raumschema erscheint auch als eine der Haupttypen der Struktur des städtischen Hauses im 13. und 14. Jahrhundert.

Abbildungen:

1. Luöice K. — Nr. 2 (Kr. Klatovy), Gesamtblick auf den Wohnteil des Hauses nach Entfernung des Lehmverputzes und Ersatz der angegriffenen Elemente der Blockwerkkonstruktion. Stand 1982.
2. Lucice K. — Nr. 2 (Kr. Klatovy). Blick in die Ecke des Wohnraums mit Heizvorrichtung (von links der von der jüngeren schwarzen Küche aus beheizte Ofen, Sparherd und Eintritt aus dem Flur). Oben die Frontflächen der Deckenbalken, die in der Mitte des Raumes über dem gekanteten Querbalken der Decke abgeschnitten wurden. Stand 1982.

3. Lučice K. — Nr. 2 (Kr. Klatovy). Querschnitt durch den Wohnraum mit Blick in den Eintrittsflur, links mit Heizvorrichtung. Bei dem Eintritt aus dem Flur erkennt man das Gewände des ursprünglichen Eintritts (1), der später bei der Erhöhung des Fußbodenniveaus gegen oben zu durchschnitten wurde. Oben ragt ein Teil des ursprünglichen Portals der oberen Kammer hinter dem Flur hervor (2). Nach der Dokumentation des Ateliers für Volksarchitektur SŮRPMO Praha.
4. Spuren nach den Wandbalkendornen, die einst in die Einkerbungen der ursprünglichen gezimmerten Fensterfutter gefügt waren. Die Fenster hatte man in jüngerer Zeit der Breite und Höhe nach vergrößert, die Kombination der erhaltenen Spuren ermöglichte jedoch ihre ursprünglichen Ausmaße und Anbringung abzuleiten. Stand 1982.
5. Rekonstruktion der Giebelfront des Hauses K. — Nr. 22 in Zivohošť (Kr. Benešov), dessen Wohnteil eine gezimmerte Stube mit Balkendecke war, die ein einziger gekanteter Deckenbalken stützte (1617 datiert); die Stube besaß an der Stirnwand eine einzige obere Lüftungsöffnung. Die hölzerne Blockwerk-konstruktion war außen mit Lehm verschmiert. Wiedergabe der Dokumentation Arch. B. Fialová, Archiv SŮPPOP Praha.
6. Kärntner Freilichtmuseum in Maria Saal bei Klagenfurt, Österreich; Interieur einer der Rauchstuben. Typisch dreieckförmige Zusammenstellungen der Fenster mit den oberen Lüftungsöffnungen.
7. Freilichtmuseum in Stübing bei Graz, Österreich; Frontwand der Rauchstube mit fünf Öffnungen eines der Alpenhäuser.
8. Freilichtmuseum in Stübing bei Graz, Österreich; Saison-Aufenthaltstube der Holzarbeiter, durch Feuerstätte beheizt. Die Balkendecke bildet im Profil eine wellenförmige Wölbung mit Rauchfenster am Gipfel der Stirnwand.
9. Schema der grundsätzlichen Möglichkeiten der Rauchabführung aus der alpen-ländischen Rauchstube: durch obere Lüftungsöffnungen in den Wänden und einen Rauchabzug im Flur, der den durch eine Öffnung über der Eintrittstür entweichenden Rauch abführt.
10. Illusiver Blick in die Gasse einer alten russischen Stadt mit holzgezimmerten Häusern, aus denen der Rauch durch obere Öffnungen in den Wänden entweicht. Reproduktion T. Gebhard, Alte Bauernhäuser, München 1979.

Foto Nr. 2: Petra Cibulová, alle sonstigen Fotos, Reproduktionen und Zeichnungen vom Autor.

